

# Амир Темур ва Европа

*Дунёнинг турли бурчакларида таниқли давлат ва жамият арбоблари, олимлар ва адиблар ўз ижтимоий-сиёсий, илмий ва ижодий фаолияти давомида буюк аجدодларимиз, хусусан Соҳибқирон Амир Темурнинг жаҳон цивилизацияси ва маданияти ривожига қўшган муносиб улушини юксак баҳолаб келмоқда. Халқаро жамоатчилик улуғ бобокалонимиз шахсига бундай беҳад улкан эътибор ва эҳтиром билдириб турганига гувоҳ бўлиш бул зотнинг ворислари сифатида биз, ўзбекистонликларга катта мамнуният ва фахр-ифтихор бағишлайди.*

Хақиқатан ҳам, Амир Темур жаҳон тарихида қудратли ва гуллаб-яшнаган давлат барпо этган буюк саркарда ва давлат арбоби сифатидагина мавқе тутмайди. Соҳибқирон ўз пойтахти бўлмиш Самарқандни ер юзининг чинакам маданий-меъморий ва илмий-маънавий марказларидан бирига айлантирган. Бу улуғ зот курдирган меъморчилик ва халқ санъатининг жавоҳирлари янглиғ бугунгача қад кўтариб турган осори-атиқалар шаҳар ва қишлоқларимиз кўркига кўрк қўшиб келмоқда.

Шукрки, мамлакатимиз истиқлолга эришган вақтдан эътиборан Амир Темур шахси халқимиз учун яна Ватан ва миллат тимсолига айланди. Мустақиллигимизнинг ҳар бир тадбирида, Ўзбекистоннинг ҳар бир қадамида ул буюк зот руҳи бизга ҳамроҳу ҳамнафас бўлиб бормоқда.

Юртимизда ҳар йили Амир Темурнинг таваллуд санаси кенг нишонланмоқда. Пойтахтимиз марказидаги Амир Темур хиёбонидаги кенг кўламли бунёдкорлик ва кўкаламзорлаштириш ишларидан тортиб, Соҳибқирон туғилган гўша Қашқадарёдаги Хўжа Илғор қишлоғида амалга оширилаётган қизгин ободончилик ишларигача шундан далолат бермоқдаки, бу йил Соҳибқирон номи, унинг фаолияти билан боғлиқ тадбирлар диёримизнинг барча ҳудудларида алоҳида кўтаринки руҳда ўтмоқда.

Эл-юртимизда бу кутлуғ сананинг хамиша ана шундай кўтаринки кайфиятда кутиб олиниши бежиз эмас, албатта. Чунки Амир Темур номи, сиймоси хапқимизни бирлаштиришда, жипслаштиришда, иймон-оқибатли бўлишда, маданий-маърифий илдизларимизни чуқур англашда, қудратли келажакимизни қуришда бизга янги-янги куч-қувват ва шижоат бағишлаб турибди.

Буюк аждодимизнинг энг муҳим фазилатларидан бири шуки, ул зот бундан олти аср аввалоқ давлатлараро ўзаро манфаатли ҳамкорликни ривожлантириш, узоқ ва яқин халқлар ўртасида дўстлик ва ҳамжиҳатлик ришталарини мустахҳамлаш ўз салтанати ёрқин истиқболини таъминлашнинг муҳим омили эканини теран англаган. Шу сабабли, у Европа ва Осиёни боғлашга хизмат қилган улкан ишларни амалга оширган. Бир томондан — Хитой, Ҳиндистон, иккинчи томондан, —

Франция, Испания, Англия ва бошқа давлатлар билан алоқалар ўрнатган ва шу муносабатларни мустақамлашга интиланган.

Президентимиз Ислон Каримов таъбири билан айтганда, Амир Темурнинг энг асосий тарихий хизмати шундан иборатки, айнан унинг хукмронлиги даврида Европа ва Осиё қитъалари илк бор ўзларининг бир геосиёсий майдонда яшаётганларини хис этганлар. Соҳибқирон савдо-иктисодий муносабатлар орқали халқлар ва мамлакатлар ўртасида ягона макон барпо этиш соҳасида шундай ютуқларга эришганки, бунга қойил қолмасдан иложимиз йўқ.

Ҳозирги кунда Амир Темур ва Темурийлар мавзуига бағишлаб яратилган йирик асарлар сони Европа тилларида беш юздан, Шарқ халқлари тилларида эса мингдан ортиқни ташкил этади. Бу мисол асарлар давомида жаҳон тарихининг ёрқин сиймоларидан бири — Амир Темур ҳаёти ва фаолиятини, Темурийлар тарихини ўрганишга бўлган қизиқиш дунё миқёсида ҳеч қачон сусаймаганидан далолат беради. Аксинча, кейинги вақтда дунёда, айниқса, Европада ушбу мавзуга эътибор янада ортгани кузатилмоқда ва қувонарли ҳолдир.

Мамлакатимиз олимлари ва хорижлик мутахассислар томонидан илмий асосда эътироф этилганидек, Амир Темур тарихда ўз даврининг энг моҳир дипломати сифатида ҳам чуқур из қолдирган. Соҳибқирон буюк давлат арбоби сифатида ўз мақсадларига эришишда дипломатиянинг тинч йўли билан ҳарбий тадбирларни моҳирона қўшиб олиб борган.

Амир Темур барпо этган буюк салтанат ўша даврдан бошлаб нафақат қўшни мамлакатлар ва уларнинг бошлиқларини, балки узок юртлар хукмдорларини ҳам ўзига жалб этиб келган. Тарихий ҳужжатларнинг далолат беришича, XIV асрнинг 70-йиллариданоқ Европа давлатлари вакиллари Мовароуннаҳрга келиб, бу ердаги янги, мустақил давлатнинг қудрати ва салоҳияти билан жиддий қизиққанлар.

Соҳибқирон ҳам ўз навбатида, айниқса, қудратли салтанат шакллангач, ўша даврнинг деярли барча таниқли давлатлари ва уларнинг хукмдорлари билан фаол дипломатик алоқалар ўрнатган. Турли давлатларга ўз элчиларини юборган, шунингдек, унинг ҳузурига йўлланган хориж элчиларини қабул қилган.

Амир Темур Кастилия ва Леон қироли Дон Энрике III (айрим манбаларда — Испания қироли Генрих III), Франция хукмдори Шарл VI (айрим манбаларда — Карл VI), Англия қироли Генрих IV саройларига элчилар юбориб, мутаносиб равишда испаниялик, франциялик, англиялик, хитойлик ва бошқа бир қатор — жами йигирмадан ортиқ хорижий давлатлар элчиларини ўз пойтахти Самарқандда қабул қилгани ҳақида атрофлича баён этилган кўплаб тарихий ва илмий асарлар бу фикрни яққол тасдиқлайди.

Тарихий манбаларда ёзилишича, 1402 йилнинг 28 июлида Анқара шаҳри яқинидаги Чубуқ водийсида Амир Темур билан Усмонли турк

султони Боязид Йилдирим аскарлари ўртасида кечган ва Соҳибқирон ғалабаси билан яқун топган жангга гувоҳ бўлган хорижлик дипломатлар орасида Кастилия ва Леон қироли Дон Энрике III томонидан Амир Темур ҳузурига йўлланган элчилар — Пайо де Сато Майор ва Эрнан Санчес де Паласуэлос ҳам бор бўлган.

Жангдан сўнг Амир Темур элчиларни қабул қилади, улардан испанлар давлати ва қиролнинг аҳволи ҳақида суриштиради, зиёфатларга таклиф этиб, кўп ҳадялар беради. Испан элчиларининг қайтиш пайти келганда эса Соҳибқирон икки давлат ўртасидаги алоқаларни янада мустаҳкамлаш мақсадида улар билан бирга ўзининг қобилиятли бекларидан бўлган Муҳаммад Кешийни ҳам мактуб ва совғалар билан Кастилияга элчи қилиб жўнатади. Кеший у ерга эсон-омон етиб бориб, мактуб ва совғаларни қирол Дон Энрике III га топширади.

Илмий тадқиқотларда ёзилганидек, Амир Темур дипломатиясининг назарий асосини ислом дини ташкил этгани ҳолда, унинг маънавий-ахлоқий асоси узоқ асрларга бориб тақалади. Бу дипломатиянинг шаклланишида **Юсуф Хос Ҳожибнинг "Қутадғу билиг"** асари каби машҳур асарлар ва қомусий манбалар катта роль ўйнаган.

Амир Темур дипломатиясининг ўзига хос томонлардан бири — у ўзининг барча мурожаатларида, ҳатто қатъий талаб шаклида ёзилган номаларида ҳам, Шарқ дипломатияси этикетларига риоя қилган. Айрим узоқ юртлар хушдорларининг кўпол шаклда, баъзи ҳолларда жаҳл ва жаҳолат билан ёзилган номаларига ҳам Соҳибқирон ҳамма вақт ўз фикрларини аниқ баён қилган ҳолда маданият ва одоб билан жавоб қилганини ўша даврлардан мерос бўлиб қолган тарихий хатлар орқали билиб олиш қийин эмас.

Айни вақтда шуни ҳам айтиш керакки, Амир Темур одатда Европа мамлакатларига масиҳийлик дини пешволарини элчи қилиб юборган. Франциско, Франциско Садру, Султония шаҳри архиепископи Иоанн Франция ва Англия қиролларига Соҳибқироннинг мактубларини олиб борган.

Мусулмон дипломатларидан, юқорида айтиб ўтганимиздек, фақат Муҳаммад Кешийгина Европага боришга муяссар бўлган. Бу ҳам унинг қобилятидан, бир неча тилларни, эҳтимол, Европа тилларидан бирини билганидан далолат беради. Ўша даврда Амир Темур шухрати бутун Европага тарқалган эди. Шу сабабли Муҳаммад Кеший Кастилия Қироли Дон Энрике III ҳузурига катта ҳурмат-эътибор билан кутиб олинган. У қирол саройидаги расмий тантаналарда ва йирик зодагонлар қасридаги қабул маросимларида иштирок этган. Қирол унга Руи Гонсалес де Клавихо бошчилигидаги ўз элчиларини кўшиб, ҳурмат-эҳтиром билан Самарқандга кузатиб кўйган.

Ана шу сафар таассуротлари асосида **Руи Гонсалес де Клавихо** томонидан яратилган **"Самарқандга, Темур саройига саёҳат кундалиги"**.

**1403-1406 йиллар"** асари Клавихони бутун дунёга машхур қилиб юборди ва неча асрлардан буён бу бебаҳо кундалиқлар Марко Поло, Иоанн Галонифонтибус, Афанасий Никитин, Барбаро ва Контарини асарлари билан бир қаторда ўрта асрлар жаҳон адабиётининг олтин фондини безаб турибди.

Айтиш жойизки, Соҳибқироннинг элчиси — **архиепископ Иоаннинг "Амир Темура ва унинг саройи ҳақида хотиралар"** асари ҳам ўтган олти юз йил мобайнида шу мавзуда турли тилларда яратилган мингдан зиёд асарлар орасида ишончли ва холис манба сифатида алоҳида ўрин тутади. Нега деганда, бу асар буюк аждодимиз билан Самарқандда учрашган европалик элчи Клавихонинг кундалиқлари, шунингдек, Амир Темура билан бевосита мулоқотда бўлган машхур тарихнавислар Ибн Арабшоҳ ва Ибн Халдун қаламига мансуб тарихий китоблар каби бирламчи, яъни Соҳибқиронни ўз кўзи билан кўриб, суҳбатида бўлган муаллифлар ёзиб қолдирган энг нодир манба саналади.

Эътибор ва эътирофга сазовор томони шундаки, истиқлол йилларида халқимиз ана шу асарларни бевосита аслият, яъни испан ва француз тилидан ўзбек тилига таржималарини ўқиш ва ўрганиш, чуқур таҳлил ва талқин этиш имконига эга бўлди.

Мухтасар айтганда, Амир Темура олиб борган фаол дипломатик сиёсат туфайли буюк аждодимиз тузган ва бошқарган улкан салтанат билан жаҳоннинг ўша даврда таниқли бўлган барча давлатлари, шу жумладан, Европа мамлакатлари орасида доимий алоқа ўрнатилган ва бу ўз навбатида дунёдаги кўпгина мамлакатлар билан савдо-иқтисодий алоқаларнинг ривожланишига ва маданият тараққиётига хизмат қилган.

Бугун Ўзбекистон ер юзидаги кўплаб мамлакатлар билан турли соҳаларда ўзаро манфаатли алоқаларни камол топтиряпти, халқаро хавфсизлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш, ҳамкорликнинг барча шакллари ривожлантириш йўлида изчиллик ва қатъият билан одимламоқда. Шундай маҳалда беихтиёр, Юртбошимиз таъкидлаганларидек, Соҳибқирон Амир Темурнинг Франция қироли Шарл VI га йўлланган **«Салом ва тинчлик эълон қиламан!»**, деган сўзлари билан бошланадиган мактуби ёдга тушади.

**Акмал Саидов,  
Профессор**

*“Milliy tiklanish” газетаси, 7 апрель 2010 йил, 14-сон*